

ЧИННИКИ КОНФЛІКТИЗАЦІЇ ТА ДЕКОНФЛІКТИЗАЦІЇ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Авер'янова Ніна Миколаївна

ORCID ID: 0000-0002-1088-2372

кандидат філософських наук

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Воропаєва Тетяна Сергіївна

ORCID ID: 0000-0001-8388-7169

кандидат психологічних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

Дослідження чинників конфліктизації та деконфліктизації українського суспільства, а також чинників, які впливають на вибір людиною конфліктних або неконфліктних способів поведінки у різноманітних проблемних ситуаціях соціальної взаємодії, є одним з важливих завдань як конфліктології, так і усієї соціогуманітаристики.

Існує багато причин, які викликають конфлікти: несправедливий розподіл ресурсів; дискримінація; відмінності в цілях суб'єктів; несправедливість у міжособистісних взаєминах; порушення прав і свобод людини; упередженість; відмінності в уявленнях, поглядах і цінностях; неналагоджена взаємодія та недостатній рівень спілкування; відмінності у ментальності та стилях поведінки та ін. [11]. Щодо сучасної України, то соціально-економічні кризові явища, «складність структурної перебудови економіки, матеріальна диференціація суспільства призвели до загострення соціальних суперечностей і виникнення численних осередків конфліктів інтересів практично в усіх галузях суспільного життя» [4, с. 80]. А після повномасштабного вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 р. кризові тенденції в соціумі посилились.

Розглянемо основні чинники конфліктизації та деконфліктизації українського соціуму.

Політичні чинники. Боротьба за владу, за вплив у системі політичних відносин, змагання за доступ до прийняття важливих рішень на загальнодержавному рівні політичних партій чи окремих осіб призводять до конфліктизації українського соціуму. Адже кожний суб'єкт політичного протистояння, учасник боротьби за власні інтереси чи інтереси великих соціальних груп, намагається репрезентувати свої інтереси як спільні та отримати підтримку з боку суспільства, тобто боротьба виходить за межі певного кола індивідів і перетворюється на масову.

Серед провідних чинників впливу на формування і перебіг політичних конфліктів у сучасному світі, зокрема в Україні, чільне місце посідає інформаційний, що обумовлено процесом глобалізації та розвитком інформаційного суспільства. Існує ймовірність зміни політичного конфлікту у стан інформаційної війни, де можуть бути застосовані всі засоби та прийоми інформаційно-комунікаційних маніпуляцій [14, с. 34].

Геополітичні чинники базуються на залежності державної політики від таких характеристик, як: географічне положення країни (вихід до морів і океанів); ландшафт; наявність природних меж у вигляді гір, пустель, боліт; наявність річкових

комунікацій; специфіка ґрунтів, клімату, рослинності, наявність корисних копалин; розмір території, протяжність кордонів та їхня конфігурація; кількість і склад населення тощо. Отже, територія держави, її розмір, склад і конфігурація впливають на специфіку конфліктів, які виникають у даному соціумі. Положення України на стику великих просторів Європи та Євразії, а також інтересів суб'єктів світової політики веде до зростання конфліктності у періоди деформації балансу сил та зміни геополітичних епох. Відомо, що українська держава знаходиться у геополітичному просторі, який прагнуть контролювати впливові держави [8, с. 13–14], підтвердженням цього є війна РФ проти нашої країни.

Правові (юридичні) чинники: порушення прав людини в юридичній сфері, порушення чи перешкоди у реалізації суб'єктивних інтересів, деструктивний характер правової сфери, прогалини правових норм, невідповідність правових норм правовим принципам та ін. Деконфліктизація соціуму можлива шляхом вдосконалення законодавчої техніки та можливості оперативного врегулювання правових прогалин, шляхом побудови ефективних правових механізмів [5].

Економічні чинники. У багатьох конфліктних ситуаціях, які розгортаються у соціумі, більшою чи меншою мірою присутній економічний чинник. Дефіцит економічних ресурсів, фінансові кризи, недосконалість ринкового механізму, відсутність ринку збуту, низька заробітна плата, «консервування» заробітних плат, відсутність робочих місць та ін. стають чинниками конфліктизації українського суспільства. В Україні за останні десятиліття відбувся спад економіки на 60%, порівняно з 1991 р., що змістило нашу державу з 10 місця в Європі на останнє, при цьому за показниками індустріального розвитку Україна посідала п'яте місце в Європі. У 2014–2015 рр. сумарний показник інфляції наблизився до 80% (найвищий показник з часу запровадження гривні). Реальний дохід населення знизився на 35%, що призвело до стрімкого зростання рівня бідності в Україні. З 2016 р., за висновками експертів Світового банку, в Україні було зафіксовано економічне зростання [18, с. 18–19].

Значний економічний збиток Україні наніс російсько-український збройний конфлікт на Донбасі та окупація Криму. Критичні показники боргових зобов'язань держави, війна спочатку на Сході України, а потім повномасштабне вторгнення РФ на територію нашої країни, економічні втрати через окупацію Криму, бідність населення, масштабна міграція, безробіття, призупинення соціальних програм дестабілізують український соціум, сприяють зростанню конфліктних ситуацій, породжують почуття апатії і страху, наштовхують громадян на незаконні види діяльності заради виживання. До цих економічних проблем свого часу приєдналася Пандемія COVID-19, яка призупинила розвиток малого та середнього бізнесу. Через Пандемію значно постраждали креативні індустрії, туризм, культура та інші галузі й сфери виробництва, вони опинилися у складному економічному становищі. Та найскладнішою проблемою залишається російське вторгнення в Україну, яке призвело до загибелі людей, руйнування і пошкодження виробничої та соціальної інфраструктур, знищення багатьох підприємств, до складнощів у постачанні газу, нафти, продовольства, до збільшення бюджетного фінансування оборони України. Порівняно з показниками 2014 р. «бюджетне фінансування обороноздатності України у 2022 р. первісно збільшилося у 4,65 рази, а внаслідок внесених змін до Закону України “Про Державний бюджет України на 2022 рік” воно зросло у 7,92 рази» [15, с. 15]. Оскільки на сучасному етапі відбувається «спрямованість економічного середовища лише на виживання і повну відсутність стимулів до прискореного зростання і розвитку» [17, с. 51], то можна припустити, що економічний чинник суттєво посилюватиме конфліктизаційні процеси в українському соціумі.

Релігійні (конфесійні) чинники конфліктизації впливають на політичні, державотворчі та духовно-світоглядні процеси в українському суспільстві. Упродовж століть на теренах України відбувалося жорстке конфесійне протистояння – католицизму та православ'я, що своїм корінням сягає XVI ст. Це протиборство настільки загострювалося, що набувало характеру не лише церковних змагань, а й національно-визвольного руху. Після здобуття Україною незалежності міжконфесійне напруження посилювалося, воно ще й ускладнювалося майновими суперечками після розколу православ'я, почали функціонувати як окремі юрисдикції – Українська православна церква Московського патріархату (УПЦ МП), Українська православна церква Київського патріархату (УПЦ КП), Українська автокефальна православна церква (УАПЦ). Водночас знову вступили в конфронтацію православна УПЦ МП та Українська греко-католицька церква (УГКЦ). Відновилися чи започаткувалися діяльність протестантських церков, що, відповідно, спричинило спротив православної церкви. На сьогодні причинами міжконфесійної конфліктогенності в Україні є: переманювання віруючих з однієї конфесії в іншу; поділ церковного майна; втручання держави у справи церкви і, навпаки, втручання церковних діячів у світське життя; діяльність УПЦ МП, яка стала засобом впливу РФ на українську державу.

Ідеологічними чинниками конфліктизації українського соціуму є несумісність поглядів, установок, ідеалів і цінностей різних соціальних груп, класів, колективів, невідповідність життєвих позицій окремих людей. Такі суперечності з'являються як на рівні макросередовища, так і на рівні мікросередовища. Оскільки ідеологія тісно пов'язана з політикою, то ідеологічний чинник у різних контекстах завжди використовується або владою та політичними партіями будь-якої держави, або державою-агресором.

Упродовж десятиліть на теренах України, яка входила до складу СРСР, існувала комуністична ідеологія, яка водночас була і державною ідеологією. Після здобуття незалежності в Україні новим видом ідеології стала деідеологізація, метою якої було звільнення від комуністичної ідеології та трансформація суспільної свідомості. Проте деідеологізація не завжди є конструктивною, адже державі, яка нещодавно відновила свою незалежність, необхідні концепції обґрунтування власного існування та легітимізація своєї державності, що забезпечує саме ідеологія, яку поділяє більшість громадян. Тому досить швидко в Україні постало питання про подолання «синдрому деідеологізації». М.П. Недюха підкреслив, що ідеологічний вакуум в Україні, який утворився внаслідок краху комуністичної системи, заповнився різними типами ідеологій – від неობільшовизму до націоналізму, від лібералізму до радикалізму, релігійного фанатизму тощо [13, с. 75]. У статті 15 Конституції України зазначається, що «суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова» [9], тобто, в цілому, останнє не заперечує існування ідеології в державі. Проте необхідно, щоб ідеологія сприяла зміцненню незалежності України, консолідувала суспільство, підтримувала консенсус еліт, працювала на економічний та духовний розвиток всіх членів суспільства, а не на окремі політичні партії. Сучасні тенденції розвитку української держави вимагають універсальної ідеології, тобто такої, яка б спрямовувала політичні сили на пошук «компромісу та точок порозуміння й розуміння того, що при владі вони відповідають за розвиток країни» [16, с. 375]. Отже, ідеологічна сфера держави є важливою умовою її цілісності та запорукою ефективного державного управління; вона багато в чому формує та визначає духовно-моральне здоров'я суспільства. Відповідно, руйнування чи відсутність чітко

сформованого ідеологічного поля, втрата базових ціннісних орієнтирів, цільових установок, ідеалів і смислів негативно відбивається як на розвитку держави, так і соціуму.

Етнонаціональні чинники. Україна, як відомо, за складом свого населення є поліетнічною державою. Поліетнічність населення (в Україні проживають білоруси, болгари, гагаузи, греки, євреї, кримські татари, поляки, росіяни, румуни, угорці та ін.) ускладнює відносини в суспільстві, адже існують відмінні культурні особливості, різні мови, традиції та етнічні ідентичності. В українській історії було багато прикладів щодо конкуруючих політичних сил, які заради власних вузькопартійних інтересів провокували міжетнічні суперечки. Тому, наявність чи відсутність міжетнічних і міжнаціональних конфліктів багато в чому залежить від державної етнонаціональної політики («система ідей, цілей, завдань, принципів, правових регуляторів, рішень і дій держави у сфері етнонаціональних відносин» [10, с. 15]), від очільників держави, від управлінців, наділених відповідними повноваженнями, адже саме вони повинні передбачати, враховувати та мінімізувати конфліктогенні чинники.

Діяльність еліт. Еліта (політична, економічна, інтелектуальна, мистецька, релігійна, військова, спортивна та ін.) – найкраща частина суспільства, яка завдяки своєму інтелекту, нестандартності мислення і неординарності дій, стає «обраною» у різних сферах суспільного життя (політиці, мистецтві, науці, бізнесі, спорті). А вплив політичної еліти на розвиток усіх сфер життя держави, на рівень економічної і духовної стабільності в суспільстві не викликає сумнівів. Для злагоди і миру в українському суспільстві, для деконфліктизації соціуму необхідно, щоб політична еліта України була висококваліфікованою та послідовною у своїх вчинках, мала повагу та довіру громадян, представляла інтереси всього суспільства, а не окремих груп, партій чи регіонів. Політична еліта, керуючись стратегією національної безпеки, повинна проводити оптимальні реформи в економічній, енергетичній, гуманітарній, інформаційній та інших сферах, що забезпечить Україні як зміцнення оборонного потенціалу, так і посилення міжнародної підтримки. Від здатності національної політичної еліти виробляти стратегії розвитку держави та вміння захищати її інтереси безпосередньо залежить стабільність у суспільстві, відсутність насильства, агресії та напруги [1; 2].

Інформаційний чинник. ЗМІ та медіа-ресурси, які в минулому були переважно джерелами інформації, у наші дні стають дієвими інструментами впливу на формування громадської думки. Інформаційний вплив досить часто розглядають як інформаційно-маніпулятивний, адже ставлення громадян до тих чи інших процесів у суспільстві, до політичних діячів, національної еліти формується саме під впливом певних каналів інформації. Інформаційний ресурс активно використовують у ході сучасних гібридних війн. В інформаційній війні РФ проти України й українського народу використовуються різні інформаційні ресурси: преса, радіо, телебачення, Інтернет, хакерські атаки та ін. Тому українська держава для деконфліктизації українського простору та в інтересах гарантування інформаційної безпеки України має захищати національні інтереси в медіапросторі, вона повинна вдосконалювати свою інформаційну політику та координувати роботу державних і недержавних ЗМІ [7; 19; 20].

Мова як чинник конфліктизації суспільства діє тоді, коли існує мовна нерівність, яка пов'язана зі статусом мови та відбувається мовна асиміляція населення. Мова, як відомо, є не лише засобом спілкування, а й базисом національної культури, вона виконує ідентифікаційну та націєтворчу функції. Збереження, захист

і розвиток національної мови є одними з найважливіших завдань політики держави. У багатонаціональних країнах ризики конфліктизації соціуму через загострення мовного питання посилюються.

Питання мови в Україні як упродовж радянського часу (коли відбувалася цілеспрямована русифікація), так і на сучасному етапі є актуальним і дискусійним. Починаючи з перших років існування української держави, мовні проблеми ставали приводом для маніпуляцій, що сприяло розгортанню конфліктизаційних процесів у суспільстві. Тенденція політизувати мовні питання з боку політичних партій чи окремих лідерів особливо активізувалась під час передвиборчого та виборчого процесів. Прикро, але «державна мовна політика змінювалася залежно не від запитів суспільства, а від зовнішньополітичних орієнтирів політичних сил, які перебували при владі» [12, с. 57]. Це загострювало та ускладнювало стосунки між етнічними групами країни, насамперед, українцями та росіянами, що порушувало стабільність у соціумі. Таким чином, в залежності від мовної політики у державі конфліктизаційні процеси в українському соціумі або посилюватимуться, або зменшуватимуться, що надасть можливість українській мові проявити свій консолідаційний потенціал [3; 6].

Висновки. Отже, основними чинниками деконфліктизації українського соціуму в умовах сучасних загроз можуть стати соціально-економічні, духовно-світоглядні, безпекові, оборонно-захисні, культурно-мистецькі, громадянсько-патріотичні, інтелектуальні, ціннісно-сміслові, морально-етичні, освітньо-виховні, етнокультурні, національно-культурні, психологічні, асертивні стратегії, а також миротворча діяльність ООН та ОБСЄ.

Список використаних джерел:

1. Авер'янова Н.М. Консолідація українства як пріоритетне завдання національної еліти України. *Українознавчий альманах*. 2017. Випуск №22. С. 67–72.
2. Авер'янова Н.М. Чинники консолідації українства в постколоніальну добу. *Українознавчий альманах*. 2017. Випуск 20. С. 8–12.
3. Авер'янова Н.М., Воропаєва Т.С. Неоколоніальний характер мовних конфліктів в Україні. *Молодий вчений*. 2021. № 4(92). С. 156–161.
4. Біляк Ю.В. Сучасні концепції дослідження конфліктів інтересів. *Економіка та держава*. 2020. № 9. С. 80–85.
5. Бобровник С. Правовий конфлікт: поняття, ознаки, природа та різновиди. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. №1(64). С. 26–33.
6. Воропаєва Т. Українська мова як базова основа національної ідентичності. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія «Українознавство»*. К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2007. Вип. 11. С. 13–17.
7. Воропаєва Т.С., Авер'янова Н.М. Інформаційна складова стратегії «розумної сили» в російсько-українській неоімперській війні. *The 15th International scientific and practical conference «Modern Directions of Scientific Research Development» (August 10-12, 2022)*. Perfect Publishing, Chicago, USA, 2022. 482 p. Pp. 349–358.
8. Гордієнко М. Політичний конфлікт як спосіб існування соціуму. *Наукові записи Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України: збірник наукових статей*. 2008. Вип. 41. С. 7–15.
9. Конституція України. *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
10. Котигоренко В.О., Панчук М.І. Проблеми термінології законодавства, що регулює етнонаціональні відносини в Україні. *Український соціум*. 2020. № 1(72). С. 9–40.
11. Латынов В.В. Конфликт: протекание, способы разрешения, поведение конфликтующих сторон. *Иностранная психология*. 1993. Т. 1. №2. С. 87–93.
12. Макарець Ю.С. Державна мовна політика незалежної України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»*. 2019. № 40. Том 1. 53–58.

13. Недюха М.П. *Системний аналіз історичних типів європейської ідеології*. Ірпінь: Академія державної служби України, 2001. 195 с.
14. *Особливості політичних конфліктів у сучасній Україні та світі: монографія* / Г.П. Щедрова, І.А. Єремєєва, Д.В. Прошин, Р.М. Ключник, Н.М. Волвенко; за ред. Г.П. Щедрової. Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 148 с.
15. Пацурківський П., Гаврилюк Р. Війна Росії проти України та вітчизняні публічні фінанси. *Право України*. 2022. №3. С. 9–25.
16. Примуш Микола. Проблеми формування ідеологій українських політичних партій на сучасному етапі. *Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті* / За ред. Ю.Якименка. Київ: Центр Разумкова, 2017. С. 372–382.
17. *Україна 2020–2021: невиправдані очікування, неочікувані виклики (аналітичні оцінки)*. Якименко Ю. (керівник проекту). К.: Центр Разумкова, 2020. 304 с.
18. *Україна 2030: Доктрина збалансованого розвитку*. Жилінська О. (науковий редактор). Л.: Кальварія, 2017. 164 с.
19. Voropayeva T., Averianova N. Information and economic security as priority directions of the state policy of Ukraine in the context of the strategy of «smart power». *2021 IEEE 8th International Conference on Problems of Infocommunications, Science and Technology (PIC S&T)*. Kharkiv, Ukraine, 2021. Pp. 197–202.
20. Voropayeva T., Averianova N. Information security as key direction of the state policy of Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian armed conflict. *Global science and education in the modern realities '2021. Conference proceedings, August 17–18, 2021*. Seattle, Washington, USA, 2021. Pp. 179–182.